

ДВЕ РАЗНОВИДНОСТИ НА ГЛАГОЛИТЕ ЗА ЗРИТЕЛНО ВЪЗПРИЯТИЕ – СЕМАНТИЧНИ ФРЕЙМОВЕ И ФРЕЙМОВИ ЕЛЕМЕНТИ

Христина Кукова

доктор, главен асистент

Институт за български език «Проф. Любомир Андрейчин»

Българска академия на науките

hristina@dcl.bas.bg

1. Въведение

Глаголите за възприятие традиционно се делят според типа сетивно усещане на зрителни, слухови, тактилни, обонятелни и вкусови [Viberg 1983; Вежбицкая 1986, с. 338]. От друга страна, те биват подразделяни и на граматически принцип на основата на кодирането на експериенцера като субект или обект в изречението (*разглеждам, изглеждам*). И накрая, съобразно семантиката си, субект-експериенцерните глаголи се делят на волеви и спонтанни [Viberg 2001, с. 1296].

Оформената според гореизложените принципи езикова структура на трите групи предикати за зрително възприятие може да бъде илюстрирана с помощта на Таблица 1 [вж. Кукова/Кукова 2022, с. 24].

Таблица 1

Три подкласа предикати за зрително възприятие

Субект-експериенцерни		Обект-експериенцерни
Волеви	Спонтанни	
<i>Гледам</i>	<i>Виждам</i>	<i>Изглеждам</i>

Настоящата статия е посветена на употребата на основни волеви и спонтанни глаголи за зрително възприятие, които са представени със синонимните си множества¹ от Българския

¹ Синонимните множества са представени с (1.) т. нар. междуезиков индекс (InterLingual Index – ILI), с помощта на който са свързани лексикалните съответствия в различните езици, (2.) глаголни единици, които съдържат, (3.) дефиниция на лексикалното значение.

Уърднет [Коева 2021], фреймовете за Активна и Спонтанна перцепция от Фреймнет [Baker et al. 1998] и са илюстрирани с примери от Българския национален корпус [Коева et al. 2012]. Предикатите за зрително възприятие многократно превъзхождат в числово отношение останалите подкласове и затова са обект на интерес в настоящото проучване.

2. Активна перцепция

Този семантичен фрейм се предизвиква от глаголни синонимни множества със семантичен примитив перцептивен глагол, при които е налице волево насочване на вниманието на перципиента. Синонимните множества, които съдържат този подклас глаголи за зрително възприятие, са многобройни. По-долу са изброени едва някои от тях.

eng-30-02130300-v: {разглеждам; разгледам; поглеждам; погледна; гледам}, 'анализирам внимателно и от всички страни или от определен аспект';

eng-30-02164825-v: {съзерцавам}, 'наблюдавам продължително и задълбочено';

eng-30-02131279-v: {преглеждам; прегледам; виждам; видя; проверя; проверявам; огледам; оглеждам}, 'подлагам нещо или някого на внимателен, подробен оглед, изследване или проучване';

eng-30-02152278-v: {преглеждам; прегледам; прехвърлям; прехвърля; хвърлям бръснещ поглед; хвърля бръснещ поглед; минавам с бръснещ поглед; мина с бръснещ поглед; пробягвам с поглед; пробягам с поглед; прокарвам поглед; прокарам поглед}, 'изучавам нещо с поглед бегло, набързо или повърхностно'.

Дефиниция във Фреймнет: «Фреймът съдържа предикати за перцепция, при които перципиентът волево насочва вниманието си към някаква същност с цел сетивно възприятие». **Възприемацията** е активен, затова ролята му в този фрейм е **Агентивен възприемащ (Perceiver agentive)**.

Ядрените фреймови елементи са **Агентивен възприемащ (Perceiver agentive)**, **Феномен (Phenomenon)**, **Част на тялото (Body part)** и **Посока (Direction)**, като последните два незадължително са изразени в контекста.

Агентивният възприемащ е лице или друга одушевена същност, която „извършва определена волева дейност, за

да получи сетивното възприятіе“ и традиційно е изразен със синонімніе множества eng-30-00007846-n: {човек} или eng-30-00015388-n:{животно} като подлог в рамките на изреченіе. **Феноменът** е «сътността, към която възприемащият насочва вниманіе си» и се изразява семантично последством eng-30-00001930-n: {фізическа сътност}, а на изреченско ниво – като допълнение (1.).

1. [Командир Київ] Агентивен възприемащ ПРЕГЛЕДА [бордовіе записки от дежурствата на Лъвъл] Феномен.

Фреймовият елемент **Част на тялото** маркира «сетивния орган, използван от **Агентивния възприемащ** при възприятіе-то, за да получи сетивното усещане». Предикатите за зрительно възприятіе імпліцитно сдържат използвания сетивен орган. Макар и в редки случаи, фреймовият елемент **Част на тялото** може да специфіцира как точно се извършва дейстіе или да внася допълнителна (метафорична) інформація. Той обикновено е изразен с предложна фраза и синонімното множество eng-30-05311054-n: {око} (2. – 4.). Фреймовият елемент може да маркира и степента на внимание (5.).

2. Погледни онзи демонски кон, как ни ГЛЕДА [с бялото на очите] Част на тялото!

3. И мразеше как я ГЛЕДАШ [с тези телешки очи] Част на тялото.

4. Кориалстраз я ГЛЕДАШЕ [с големи, удивени очи] Част на тялото.

5. Те всички ме ГЛЕДАХА [с широко отворени очи] Част на тялото.

Посоката обозначава изрази, описващи „как се насочва вниманіе на перципиента по време на акта на перцепція, като изключва онези от тях, които назовават **Местоположеніе на възприемащия (Location of perceiver)**» и се проектира като предложна фраза с предлога през и синонімното множество eng-30-02735688-n: {пространство} или подредните му (6.).

6. Сложи чашата и бутилката на масата пред Бриз и се премести в другия край на стаята, откъдето НАБЛЮДАВАШЕ [през тайни отвори] Посока какво става в столовата отвън.

3. Пасивна перцепція

Дефініція във Фреймнет: «Семантичний фрейм описва перцептивни глаголи, чиито възприемащ изпитва акта на възприятіе, без задължително да е имал намереніе да го направи».

Типични представители на лексикалните единици от този семантичен фрейм са предикатите за пасивен тип перцепция и включват синонимни множества като:

eng-30-02163746-v: {виждам; видя; забелязвам; забележа}, 'възприемам даден образ или ситуация чрез зрението си';

eng-30-02129879-v: {зървам; зърна}, 'виждам някого или нещо за кратко време';

eng-30-02154312-v: {съзирам; съзра; съглеждам; съгледам; регистрирам}, 'забелязвам нещо или някого отдалече или случайно'.

Трите ядрени фреймови елемента са **Пасивен възприемащ (Perceiver passive)**, **Феномен (Phenomenon)**, **Част на тялото (Body part)**.

Фреймовият елемент **Пасивен възприемащ** посочва «субекта на възприятието, не задължително волево целящ това» и обичайно е изразен с помощта на синонимните множества eng-30-00007846-n: {човек} или eng-30-00015388-n: {животно} като външен аргумент в рамките на изречението (7.).

7. *Внезапно [Фродо] Пасивен възприемащ зърна нещо обнадеждаващо.*

Феноменът маркира «обекта или стимула, който възприемащият усеща със сетивата си» и на изреченско ниво заема позицията на пряк обект, а семантичните му ограничения са свързани със синонимното множество eng-30-00001930-n: {физическа същност} и хипонимите му (8.).

8. *От високите наблюдателни кули стражите лесно можеха да СЪЗРАТ [вражески отряд] Феномен на една левга околорвръст.*

Фреймовият елемент **Част на тялото** локализира «мястото от тялото на **Пасивния възприемащ**, където се осъществява усещането» и е синтактично изразен с предложна фраза (9.).

9. *Един от пленниците го ВИДЯЛ [с очите си] Част на тялото.*

В рамките на фреймовия елемент **Част на тялото** могат да бъдат изразени още и метафорични значения или свидетелство за истинността на възприеманото (10.).

10. *Бях тук, по улиците, и ВИДЯХ [със собствените си очи] Част на тялото онези страховити воители с дълбоките им очни кухини, изпнатата разкъсана кожа, сноповете изсъхнала избеляла коса.*

Изследването представя две разновидности на глаголите за зрително възприятие — волева и спонтанна. Представено е семантичното им многообразие, а с помощта на фреймовия апарат са характеризирани синтактичните им особености. В зоната на изследването са открити и семантични и синтактични особености на изреченското обкръжение на предикатите. Бъдещата работа включва детайлизиране на синонимните множества, които могат да заемат позициите на фреймовите елементи към всеки глагол и дори отделно лексикално значение.

Благодарности

Настоящото изследване е подпомогнато от Националната програма на МОН «Млади учени и постдокторанти 2», одобрена с РМС 206/07.04.2022 г.

Література

1. Вежбицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 18. С. 336–370.
2. Кукова Х. Формално описание на перцептивните и менталните предикати в българския език (снемане на семантична многозначност) (автореперат). URL: https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2022/05/H._Kukova_Avtoreferat_BG.pdf [12.05.2024].
3. Collin F Baker, Fillmore, Charles J, and Lowe, John B. 1998. The Berkeley FrameNet project. In COLING-ACL '98: *Proceedings of the Conference*, Montreal, Canada, pp. 86–90.
4. Koeva S. The Bulgarian WordNet: Structure and specific features. *Papers of BAS, Humanities and Social Sciences*, Vol. 8, 2021, No. 1, 47–70.
5. Koeva S., Stoyanova I., Leseva S., Dimitrova Ts., Dekova R., and Tarpomanova E. The Bulgarian National Corpus: Theory and Practice in Corpus Design, *Journal of Language Modelling*, 2012 vol. 0, No 1, pp. 65–110.
6. Viberg Å. The Verbs of Perception: A Typological Study. *Linguistics*, 1983, vol. 21, no. 1, p. 123–162.